

Franz Marek

Stalin om den nationella frågan

Ur Franz Marek, *Vad Stalin verkligen sagt*

I den kommunistiska rörelsen har Stalin gällt för att vara specialist på nationalitetsfrågan. Före revolutionen hade han framförallt arbetat inom arbetarrörelsen i Transkaukasien, i en veritabel häkkittel av nationella och nationalistiska motsättningar. Vid årsskiftet 1912/13 hade han i Wien skrivit ett arbete om ”Marxismen och den nationella frågan”,¹ som senare prisats som ett standardverk inom den marxistiska teorin. Slutligen hade han varit folkkommissarie för nationalitetsfrågor i den första regeringen efter oktoberrevolutionen. Hela sitt liv betraktade han nationalitetsfrågan som ett av sina specialområden och behandlade också i sitt arbete om språkvetenskaperna ganska abstrakta problemkomplex inom området. Dock fick hans teoretiska utlåtanden från trettitalet på detta område överhuvudtaget ingen tillämpning på den storryska praxis, vars början redan Lenin med bestörtning registrerat.

Arbetet ”Marxismen och den nationella frågan” har blivit berömt framförallt genom definitionen av kännetecknen på en nation.

”En nation är en historiskt uppkommen, varaktig gemenskap mellan människor, som uppstått på grundval av gemenskap ifråga om språket, territoriet, det ekonomiska livet och den mentalitet, som kommer till uttryck i den gemensamma kulturen.”

Detta är en plausibel definition. Ur marxistisk synvinkel har här hänsyn tagits till den historiska utvecklingen ur den feodala splittringen, även om det skett med en förenklande bismak, som är kännetecknande för Stalins teoretiska tänkande. Nationen har fyra kännetecken, som det är lätt att notera. — Men behandlingen av den viktiga frågan om staten och viljan till statsbildning saknas; man saknar också en nyanserad framställning av nationernas utveckling från nationer ”i sig” till nationer ”för sig”, med intelligentians roll som nationens bindväv. Man saknar även ett hänsynstagande till alla nyanser och övergångsformer inom detta frågekomplex. Territoriell enhet och ekonomi, präglad av uppstigande kapitalism utgör förvisso en historisk kategori, som går emot den feodala splittringen. Detta gemensamma, denna gemenskap, är diffust i den utvecklade kapitalismen med dess övernationella ekonomiska sammanflätningar och förgreningar. Även det karakteristiska kännetecknet på den inom kulturen till uttryck kommande psykiska väsensarten är i hög grad diffust och hävdades inte heller konsekvent av Stalin. År 1904 skrev han i arbetet ”Vilken uppfattning har socialdemokratin beträffande den nationella frågan?” med samma tvärsäkerhet:

”Vetenskapen har medels den dialektiska materialismen sedan länge lett i bevis, att det varken finns eller kan finnas någon ’nationalanda’.”

Även i sitt arbete ”Marxismen och den nationella frågan” betecknade Stalin i sin polemik mot Otto Bauers definition av den ur ödesgemenskapen framvuxna karaktärsgemenskapen ”national-karaktären som något ogripbart” och kulturgemenskapen mellan företagare och arbetare som nonsens.

Synnerligen förenklad är även behandlingen av judefrågan, varvid Stalin visserligen i överensstämmelse med sin definition kan fastställa, att de ryska och amerikanska judarna ej bildar en enhetlig nation men ändå inte tar hänsyn till det förhållandet, att de ryska judarna, till och med enligt innebörden hos hans definition, entydigt uppvisar kännetecknen för en nationalitet, då de bor

¹ Se Stalin: [Marxismen och den nationella frågan](#) – Red

i slutna samhällen.

Vid en jämförelse mellan Västeuropas och Östeuropas nationella utveckling hävdar sig den marxistiska synvinkeln:

”Nationen är inte helt enkelt en historisk kategori utan en historisk kategori, som tillhör en bestämd epok, den uppåtgående kapitalismens epok.

Processen av feodalismens likvidering och kapitalismens utveckling är samtidigt en process av människornas sammanslutning i nationer. Så skedde det exempelvis i Västeuropa. Engelsmännen, fransmännen, tyskarna, italienarna och andra formerade sig till nationer under kapitalismens segerrika frammarsch och dess triumf över den feodala splittringen.

Men nationernas bildande innebar där samtidigt att de förvandlades till självständiga nationella stater. Den engelska, den franska nationen och andra nationer utgör samtidigt den engelska staten och andra stater... Något annorlunda försiggick det hela i Östeuropa. Medan nationerna i väster utvecklades till stater, utformades i öster mångnationella stater, var och en bestående av flera nationaliteter. Sådana stater är Österrike-Ungern och Ryssland... Detta egenartade sätt för statsbildande kunde äga rum endast då feodalismen ännu inte avskaffats, då kapitalismen var svagt utvecklad, då de i bakgrunden trängda nationaliteterna ännu inte hunnit konsolidera sig ekonomiskt i enhetliga nationer.”

I detta arbete företräder Stalin den bolsjevikiska ståndpunkten om nationernas rätt till självbestämmande, vilket kan leda ända till rätt att lösgöra sig från en övernationell stat.

”Självbestämmanderätten, d.v.s.: nationen kan inrätta sig efter eget gottfinnande. Den har rätt att inrätta sitt liv i enlighet med autonomins grundsatser. Den har rätt att upprätta federativa förbindelser med andra nationer. Den har rätt att fullständigt avskilja sig. Nationen är suverän, och alla nationer är likaberättigade.”

Det svarar också mot bolsjevikisk uppfattning, när Stalin skiljer mellan rätten och plikten att separera och t.ex. i fråga om Polen försvarar Rosa Luxemburgs ståndpunkt mot en separation av Polens ryska del från Ryssland.

I grund och botten blir då även polemiken mot austromarxisterna klar, dessa som godkände habsburgstatens integritet och i huvudsak gick med på rätt för nationaliteterna till autonomi men icke till separation. Det förefaller som om Stalin vid tidpunkten ifråga haft tillgång till en felaktig eller dåligt översatt text av den österrikiska socialdemokratins nationalitetsprogram, stadfäst i Brno, beträffande vilket han med orätt gör den förebråelsen att det enbart inskränker sig till nationernas kulturella autonomi. Programmet underströk i själva verket nationernas rätt till nationell existens och utveckling och uttalade sig för autonoma områden med självstyre.

Den bolsjevikiska ståndpunkten motsvarar slutligen också å ena sidan Stalins absoluta avböjande av varje nationell diskriminering, å andra sidan bekännelsen — här rör det sig framförallt om uppgörelsen med det judiska socialistpartiet, ”Bund” (eg. Allgemeiner Arbeiterbund in Litauen, Polen und Russland) — till partiets enhet, oavsett nationell tillhörighet.

”Således är nationellt likaberättigande i alla dess former (språk, skolor o.s.v.) en oundgänglig punkt vid den nationella frågans lösning ...

Lokal sammanslutning av arbetarna tillhörande alla nationaliteter i Ryssland till *enhetliga* och *slutna* kollektiv, dessa kollektivs sammanslutning till ett *enhetligt* parti – det är uppgiften.”

Stalins arbete hade utan tvivel vid tiden för dess publicering sina förtjänster, det var emellertid en överdrift, när Stalin år 1929 betecknade sin nationsdefinition som den enda rätta teorin, som den rysk-marxistiska teorin, vilken vunnit allmänt erkännande inom partiet. Lenin hänvisade aldrig till Stalins definition. Redan den obestämda formuleringen av den inom kulturen till uttryck kommande psykiska egenarten skulle ha avhållit honom därifrån.

Efter februarirevolutionen 1917 företräder Stalin, i partiets anda, alla nationaliteters rätt till separation, försvarar också denna ståndpunkt mot kritiker på partiets aprilkonferens och gör en sammanfattning av den i en artikel omedelbart före oktoberrevolutionen.

”Vi är absolut inte emot ett införlivande av folken i en statlig helhet. Vi är absolut inte för uppdelning av stora stater i små. . . Men vi är absolut för att införlivandet blir frivilligt, ty endast ett sådant införlivande är äkta och varaktigt. Därför är emellertid framförallt ett fullt och villkorslöst erkännande av självbestämmanderätten hos de folk, som finns i Ryssland, ända till deras lösgörande från Ryssland, nödvändigt.”

Som folkskommisarie för nationalitetsangelägenheter angav han motiven för beslutet att erkänna Finlands oavhängighet liksom de baltiska staternas. Med hänsyn till den senare utvecklingen och senare avgöranden är hans formulering ifråga om de baltiska områdena inte ointressant — då helt i den leninska nationalitetspolitikens anda.

”Sovjetryssland har aldrig betraktat områdena i Väst som sina besittningar. Det har alltid varit av den åsikten att nämnda områden utgör ett oförytterligt innehav för de arbetande massorna inom de nationaliteter, som bebor dem, samt att dessa arbetande massor äger full rätt att fritt bestämma över sitt politiska öde.”

Det motsvarade också helt och fullt Lenins ståndpunkt, att han betraktade den unga proletära statens nationalitetspolitik som avgörande för att slå en bro mellan arbetarna i det utvecklade kapitalistiska Västerlandet och de undertryckta nationerna i Öst. I artikeln ”Oktoberomvälvningen och den nationella frågan” av år 1918 hette det:

”Och i verkligheten är Oktoberrevolutionen den första revolution i världen, som väckt de arbetande massorna bland Orientens förtryckta folk ur deras sekelånga sömn och dragit in dem i kampen mot världsimperialismen . . . Så upprättar Oktoberomvälvningen förbindelser mellan folken i den efterblivna Orientens och det avancerade västerlandet och för dem tillsammans i det gemensamma kamplägret mot imperialismen . . . Oktoberomvälvningens väldiga, världsomfattande betydelse består ju huvudsakligen däri, att den . . . *slagit en bro mellan den socialistiska västerlandet och det förslavade Orienten* och skapat en ny revolutionsfront från västerlandets proletärer över revolutionen i Ryssland till Orientens förtryckta folk mot världsimperialismen.”

En artikel från denna tid har den betecknande titeln ”Ljuset kommer från Öster”.

Visserligen ställs bolsjevikernas teoretiska inställning på prov under inbördeskriget och interventionskriget, då randstaternas betydelse för landets försörjning blir en fråga om liv och död. Det är väl ett uttryck för denna situation, när vi i en artikel från oktober 1920,

”Sovjetmaktens politik i nationalfrågan i Ryssland”, läser följande:

”Tre års revolution och inbördeskrig i Ryssland har visat, att revolutionens seger, att Rysslands befrielse ur imperialismens klor inte är möjlig utan ömsesidigt understöd från Rysslands och dess randområdens sida. Centralryssland, denna världsrevolutionens härd, kan inte klara sig länge utan hjälp från randområdena, som har råmaterial, bränsle och livsmedel i stort överflöd . . .

Kravet på randområdenas lösgörande från Ryssland som relationsform mellan Centrum och randområden måste uteslutas inte bara därför, att den i och för sig motsäger frågeställningen, som åsyftar skapande av ett förbund mellan Centrum och randområden, utan framförallt därför att den står i bjärt motsatsförhållande till folkmassornas intresse, inte bara i Centrum utan även i randområdena. För att nu inte tala om att ett avskiljande av randområdena skulle undergräva Centralrysslands revolutionära styrka, som utgör spornen för befrielseörelserna i Väst och Öst, och att randområdena själva efter en separation oundvikligen skulle råka i träldom hos den internationella imperialismen. . . Nåväl, folkmassornas intressen bekräftar emellertid att kravet på ett lösgörande av randområdena i revolutionens nuvarande stadium, helt och fullt är ett kontrarevolutionärt krav”.

Här återspeglas visserligen den hotade sovjetmaktens livsfarliga läge, men det är kanske även tänkbart att här varslas de uppfattningar, som skulle komma att sätta Stalin i motsatsförhållande till Lenin.

Det är ett faktum att Stalin även i föreliggande artikel understryker att maktorganen i randområdena i möjligaste mån skulle bestå av inhemska representanter för befolkningen, och att vid randområdenas sovjetisering brådska och taktlöshet skulle undvikas. Och på den tionde partikongressen, 1921, på vilken Stalin motiverar förslaget om skapandet av en federation som den grundläggande formen för Sovjetunionens statsbildning, vänder han sig med eftertryck mot den ryska stormaktschauvinismen. Det torde inte heller enbart vara hans uppfattning, när han konstaterar, att Ungerns historia bevisat, att en sovjetrepublik inte kan hävda sin existens utan ekonomiskt och militärt stöd från grannen Sovjetunionen. Diskussionen om ett förslag till SSSR:s författning och diskussionerna i Georgien ledde emellertid slutligen till konflikter mellan Lenin och Stalin.

Stalin hade byggt upp författningsutkastet först och främst på grundsatsen om sovjetrepublikernas autonomi. Förslaget hade också i september 1922 bekräftats av centralkommittén. Lenin tog på sjukbädden ställning mot detta förslag och insisterade på att principen om en frivillig sammanlutning av sovjetrepublikerna entydigt skulle fastslås. Det nya förslaget bekräftades så i oktober och stadfästes i december i samband med Sovjetunionens grundande.

Den dödssjuka Lenins vrede över den praxis, som tillämpades inom den centrala apparatjkipolitiken i Georgien, är upprivande. I en artikel hade Stalin i Georgien lagt tyngdpunkten på kampen mot den lokala nationalismen och som viktigaste uppgift betecknat att man ”med glödande järn skulle bränna bort” de nationalistiska resterna i Georgien. I själva verket hade det till och med kommit till handgripligheter mot ledande funktionärer bland de georgiska kommunisterna. Lenin skrev ett uppskakande brev, i vilket han avvisade ”autonomiseringsståndpunkten” och gick i bräschen för principen om rätten till utträde ur Sovjetförbundet. Vidare kallade han de centrala georgiska partiinstansernas beteende för en upprörande skandal, som klassade ner partiets teoretiska ställningstagande till en värdelös papperslapp.

Genom Stalins brådska och böjelse för att administrera liksom genom hans mot den lokala nationalismen riktade vrede hade faktiskt, skrev Lenin, den gamla autokratiska tsaristiska stormaktschauvinismen stuckit fram huvudet, och att hänsyn ej tagits till det förhållandet att, om man bortser från diplomatväsendet och det militära, det framförallt var inhemska kadrer som skulle ha hand om ledningen av landet. Lenin varnade för faran att den unga proletärstaten skulle kunna halka in i något som liknade imperialistiska relationer till undertryckta folkgrupper och att därigenom den stora befrielsemissionen i förhållande till de undertryckta folken i Öster skulle kunna misskrediteras.²

Fyra år senare skall Stalin, inom ramen för en intern partidiskussion, komma tillbaka till denna förebråelse från Lenins sida och helt enkelt förklara, att det var han, Stalin, som haft rätt.

På partikongresserna kommer Stalin jämt och ständigt att tala om de tvenne farorna i nationalitetsfrågan — den storryska chauvinismen och den lokala nationalismen. Påfallande är det faktum, att han aldrig kommer att citera Lenins nyanserade åtskillnad mellan den stora förtryckarnationens nationalism och den lilla undertryckta nationens. Alltjämt hette det ännu på den tolfte partikongressen, i april 1923, alltså medan Lenin ännu levde:

---

² För en utförligare redogörelse för Lenins kamp mot Stalin när det gäller nationalitetsfrågan (och andra frågor), se Moshé Lewin, [Lenins sista strid](#) – Red

”Detta förtroende. . . kan vi förlora till sista uns, om vi inte alla väpnar oss mot denna nya, som sagts, storryska chauvinism, som smygande griper omkring sig, som droppe för droppe tränger in i öron och ögon och som steg för steg bringar våra funktionärer i ett osäkerhetstillstånd. Om en kraft som den storryska chauvinismen skjuter i höjden och börjar göra sig bred, då kommer de tidigare undertryckta folken inte längre att ha något förtroende för oss, då kommer vi inte att få till stånd något samarbete inom ett enhetligt förbund och då kommer vi inte längre att ha någon union av republiker.”

Ännu på nyssnämnda partikongress förekommer det en polemik mot Bucharin och Rakovski, i vilken den storryska chauvinismen betecknas som en Goliat i förhållande till den lokala chauvinismen. Vad som så under årens lopp skulle komma att göra sig gällande, var en accentuering av den ryska patriotismen, som kom till uttryck i en entydig, storrysk kaderpolitik i förhållande till de enskilda republikerna.

Helt visst förekommer det även senare teoretiska yttranden om nationernas rätt till lösgörelse. Vid sitt kommenterande av författningen av 1936 understryker Stalin till och med uttryckligen denna rätt. Med hänsyn till den senare utvecklingen är inte heller entydiga uttalanden mot antisemitismen ointressanta. På den femtonde partikongressen, 1927, betecknade Stalin det som en viktig uppgift att ”med fullständig obeveklighet bekämpa” antisemitism inom arbetarklassen och i partiet. År 1931 förklarar han i ett svar till den judiska telegrambyrå i USA:

”National- och raschauvinismen är en kvarleva av de människofientliga sederna under kannibalismperioden. Antisemitismen är, som extrem form av raschauvinismen, kannibalismens farligaste kvarleva. Antisemitismen tjänar som åskledare åt utsugarna och är ägnad att från kapitalismen parera de arbetande människornas slag. Antisemitismen utgör en fara för de arbetande människorna, för det är en villoväg, som för dem från den rätta vägen och in i djungeln. Det är för den skull som kommunisterna, i egenskap av konsekventa internationalister, är oförsonliga och svurna fiender till antisemitismen. I Sovjetunionen hålls antisemitismen av lagen efter på strängaste tänkbara sätt, då den är en till sovjetordningen i högsta grad fientlig företeelse. Aktiva antisemiter bestraffas enligt Sovjetunionens lagar med döden.”

Pravda offentliggjorde dessa ord fem år efter nedskrivandet, i november 1936. Spridandet av den fullständiga skriften med ovanstående konstaterande skedde emellertid vid en tidpunkt, då Stalin och flera av hans medarbetare enligt denna förklaring hade bort dömas till döden.

I talen under kriget betonas patriotismen allt tydligare. Det är inte längre enbart alla det ryska folkets stora revolutionära traditioner som återopas, utan även alla den ryska historiens stora krigshjältar och fältherrar överhuvudtaget. Det är klart att denna ryska patriotism förklaras som en sovjetpatriotism, som alla sovjetfolks patriotism.

”Sovjetpatriotismens styrka ligger däri, att den inte grundar sig på rasmässiga eller nationalistiska fördomar, utan på folkens djupa hängivelse för sitt sovjetiska hemland och dess trohet mot detta, den broderliga gemenskapen hos de arbetande människorna i vårt lands nationer. I sovjetpatriotismen förenar sig harmoniskt folkens nationella traditioner och de gemensamma livsintressena hos alla arbetande människor i Sovjetunionen. Sovjetpatriotismen söndrar inte utan svetsar tvärtom samman alla nationer och folkstammar i vårt land till en enig, kamratlig familj.

Däri finner man grunderna till den oförstörbara och sig allt starkare växande vänskapen mellan folken inom Sovjetunionen. Samtidigt hyser folken inom Sovjetunionen aktning för de rättigheter och den oavhängighet, som de utanför vårt land varande folken har, och har alltid bevisat sin beredvillighet att leva i fred och vänskap med grannstaterna.”

Så är allt i överensstämmelse med teorin.

Under åren dessförinnan hade emellertid hela folkstammar deporterats och storrysk praxis i fråga om kaderpolitiken otvetydigt fått överhand. Och den segerrika sovjetstatens diplomati framkallar

under efterkrigstiden knappast någon tanke på att bolsjevikerna kämpat mot det första världskriget med slagordet ”Inga annekteringar och kontributioner”.

Stalin skall åter och åter komma tillbaka till nationalitetsfrågans teoretiska problem. 1929 skriver han ett stort arbete, ”Den nationella frågan och leninismen”³, som blev offentliggjort samtidigt med hans *Samlade Verk*. Som kuriöst framstår i detta arbete åtskillnaden mellan borgerliga och socialistiska nationer, varvid kännetecknen på åtskillnaden hos Stalin måste vara så som de bör vara.

”Bourgeoisin och dess nationalistiska partier var och förblev under denna period dessa nationers ledande, främsta kraft. Fred mellan klasserna inom nationen för nationens enhets skull; utvidgning av den egna nationens territorium genom annektering av främmande nationers territorier; misstroende och hat mot främmande nationer; undertryckande av nationella minoriteter; enhetsfront med imperialismen — detta är dessa nationers ideologiska och socialpolitiska utrustning. Sådana nationer måste man klassificera som borgerliga nationer . . .

Det finns emellertid även andra nationer i världen. Det är de nya sovjetiska nationerna . . . Arbetarklassen och dess internationalistiska parti är den kraft, som sammansvetsat dessa nya nationer och som står i ledningen för dem. Ett förbund mellan arbetarklassen och de arbetande bondemassorna inom nationen för att likvidera kapitalismens kvarlevor i den segerrika socialistiska uppbyggnadens namn; avskaffandet av nationalismens kvarlevor i en anda av vänskap mellan folken och internationalismens seger, enhetsfront med alla undertryckta och icke fullberättigade nationer i kamp mot erövringarnas och erövringskrigens politik, i kamp mot imperialismen — så ter sig dessa nationers andliga och socialpolitiska prägel. Sådana nationer måste man klassificera som socialistiska nationer.”

Vid tiden för offentliggörandet, inom ramen för hans *Samlade verk*, motsvarade denna idyll inte längre det verkliga läget.

Tämligen abstrakta verkar också resonemangen i nämnda arbete om perspektiven för en samman av nationerna, efter socialismens seger i världsförhållning, inom ramen för en andra etapp, då en enhetlig, socialistisk världshushållning kommer att utvecklas i stället för de olika zonerna inom världshushållningen. Via skapandet av zonala ekonomiska centra kommer det att uppstå zonala språk, som slutligen under etappen för proletariats världsdiktatur kommer att leda fram till ett gemensamt världsspråk. Stalin kommer tillbaka till dessa spekulationer även i sitt arbete om språkvetenskaperna, en specialists lekverk, utan anknytning till verklighetens problem.

---

³ Finns på engelska i Stalins *Works* vol. 11, s. 348-71 (artikeln daterad 18 mars 1929)